

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 4 Sayı: 7 Yıl: 2024 & Volume: 4 Issue: 7 Year: 2024
www.gencinedergisi.net

OTORİTENİN GÖLGESİNDEKİ ŞEFKAT: AŞK MESNEVİLERİNDE BABA *THE COMPASSION IN THE SHADOW OF AUTHORITY*

Ayşenur AÇIKGÖZ*

Öz

Ana kaynağı insan olan edebiyat için toplum, vaz geçilmesi mümkün olmayan bir unsur olarak var olduğu andan itibaren edebiyat adına büyük önem teşkil etmektedir. Toplum şairi etkilemiş, şair de bu etkilenmenin bir sonucu olarak toplumsal olayları ve algıları eserine yansıtmıştır. Dolayısıyla toplumun büyük bir parçası olan aile kurumu edebiyatın içinde var olmuş ve etkilerini göstermiştir. Kendine has kurgusu olan mesnevilerde bu kurumun önemi ve etkileri daha belirgin biçimde gün yüzüne çıkmaktadır. Tabiatıyla dönemin toplumunun aile kavramını algılayışı mesnevilerde kendini bariz bir şekilde açık etmektedir. Toplumda önemi büyük olan “baba” kavramı, mesnevilerde de önemini korumuştur. Karşımıza çıkan bu babalar dönemde var olan toplumsal cinsiyet algıları, otoritenin algılanış biçimi gibi hususlardan etkilenmiştir. Dönemden döneme koşullar ve algılar değişkenlik gösterse de mesnevilerde karşılaştığımız babalar küçük farklılıkları olmakla beraber çoğu zaman benzer özellikler ile karşımıza çıkmaktadır. Başkahramanların babaları olan bu şahıslar henüz hikâyenin başında bizi karşılamaktadırlar. Bu çalışmada incelenen beş mesnevide de olduğu gibi bu babalar başta evlatsızlıktan yakınan kişiler olarak dikkat çekmiş, “baba” olabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Daha sonrasında evlat sahibi olmayı başaran bu kişiler evlatları için kimi zaman bir otorite timsali olmuş, kimi zaman ise dönemin otorite anlayışının aksi yönünde tavırlar sergilenmişlerdir. Mesnevilerde babalar genel hatlarıyla gerektiğinde evladını korumak için kalkan vazifesi gören gerektiğinde ise bir arkadaş edası ile evladıyla yakın ilişkiler tahsis eden kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu benzerlikler, şairlerin ortak toplumsal yapıdan etkilenmeleriyle birlikte yine şairlerin Klasik Şiir geleneği içinde var olan kaidelere bağlı

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

kalmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu hususlar doğrultusunda, bu çalışmada Klasik Türk Şiiri içinde var olan mesnevilerdeki beyitler ışığında karşımıza çıkan “baba”lar üzerine bir araştırma yapılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Mesnevi, Baba, Aile, Toplum.

Abstract

Literature, whose primary source is humanity, has been an essential element for literature since society has existed, becoming an element that cannot be abandoned. Society has influenced the poet, who, as a result of this influence, has reflected societal events and perceptions in their work. Consequently, the institution of the family, which is a significant part of society, has existed within literature and has shown its effects. The importance and effects of this institution are more prominently evident in mesnevis, which have their unique structure. Naturally, the societal perception of the concept of family during that period is clearly manifested in mesnevis. The concept of "father," which is highly important in society, has also maintained its significance in mesnevis. These fathers encountered reflect the societal gender perceptions and perceptions of authority prevalent during the period. Although conditions and perceptions vary from era to era, fathers encountered in mesnevis often appear with similar characteristics, albeit with minor differences. These individuals, fathers of the main characters, greet us at the beginning of the story. As observed in the five mesnevis examined in this study, these fathers initially stand out as individuals yearning for offspring, doing everything possible to become "fathers." Subsequently, these individuals who succeed in having children sometimes become a symbol of authority for their children and sometimes exhibit behaviors contrary to the prevailing authority of the period. In mesnevis, fathers generally appear as individuals who serve as shields when necessary to protect their children and sometimes establish close relationships with their children akin to friendship. These similarities stem from the poets' common influence from the prevailing societal structure and their adherence to the principles existing within the Classical Poetry tradition. In this regard, this study has attempted to explore the "fathers" encountered in mesnevis through the verses found in Classical Turkish Poetry.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Masnavi, Father, Family, Society.

Giriş

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren bir topluma bağlı kalmadan yaşamını sürdürememiştir. Kişi karakterinin gelişimini bu toplum ile şekillendirmiştir. Dolayısıyla dünyanın varoluşundan bu yana insanoğlu birbiriyle etkileşim halindedir. Bu etkileşimlerin bir neticesi olarak insan, kültürü oluşturmuş ve bu kültürü sürekli olarak gelecek nesillere aktarmıştır. Hayatını bu toplum içinde devam ettiren insan, eylemlerinde de toplumun izlerini taşımaktadır. Bir topluluğu toplum yapan ve aynı kültürü paylaşmasını sağlayan en önemli unsur şüphesiz dildir. Dil de insan eylemleri gibi toplumdan etkilenmektedir. Toplumun bir parçası olan şair/yazar da tabiatı gereği dilin ona verdiği imkânlar doğrultusunda eser vermiş ve bu eserlerinde toplumun izlerini okuyucuya sunmuştur. Şair ne kadar kendince bir kurgu kurmuş olsa da eseri hayatın gerçeklerinden ve toplumdan bütünüyle arındıramaz. Nasıl bir çocuk ismiyle bile doğduğu coğrafyanın izlerinin taşırorsa şair/yazarın da eseri bir çocuk misali toplumun etkileri ile şekillenir ve gelişir. Çünkü edebi eser ne kadar şahsi olsa

da ana kaynaklarından biri şüphesiz toplumdur. Özet niteliğinde bir cümle ile toplum şairi, şair de eseri şekillendirmektedir.

Şairin şiirini etkileyen bir diğer husus ise yine toplumun bir parçası olan aile kurumudur. Türk toplumunda aile kavramının yeri yadsınamayacak derecede önem arz etmektedir, öyle ki yüzyıllar boyu varlığını sürdüren Osmanlı Devleti bir ailenin adını taşımıştır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, kişinin sosyalleştiği ilk kurumdur. Aile, gerek toplumun devamı gerek ise geleneklerin gelecek nesillere aktarımı noktasında büyük önem teşkil etmektedir. Aile aynı zamanda kişinin sosyalleşmekten ziyade karakterinin oturmasında büyük etkiye sahiptir dolayısıyla kişi toplumla ilgili değerleri ilk defa aile içinde öğrenmeye başlar. . Bu süreçte tabi ki kişiye bu bilgileri aktaran anne ve baba olacaktır. Bu sebeple anne ve babanın en büyük sorumluluğu topluma iyi bireyler yetiştirmektir. Toplumda genel olarak çocuğun yetişmesinde annenin rolü olduğu fikri olsa da babanın da en az anne kadar önemi büyüktür.

Çocuğun yetişmesinde aile içindeki eylemler kadar bu eylemlere yön veren toplumsal cinsiyet kavramı da etkilidir. Toplum bireye biyolojik cinsiyeti dolayısıyla doğduğu andan itibaren belirli kalıplaşmış kaideler dayatmaktadır ki kız bebeklere pembe, erkek bebeklere mavi elbiseler ve eşyalar alınması bunun bir örneği niteliğindedir. Toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerinin ve bireyin kimliğine müdahalenin yaşandığı bir alan ve zamanda sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz ve Başer, 2019: 72). Kişinin cinsiyetine yönelik toplumsal algı, zamanın koşullarına ve toplumsal yapıdaki değişmelerle eşdeğer olarak değişmekte, ancak özünde kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan ataerkil yapı varlığını korumaktadır (Korkmaz ve Başer, 2019: 74). Bir birey olarak gerek çocuk, gerek anne ve gerekse baba üzerinde baskı meydana getiren ve eylemlerini şekillendiren toplumsal cinsiyet, aile içerisinde de etkisini göstermekte ve aile kurumunun işleyişine dair kaideler dayatmaktadır. Toplum içinde kabul görmüş olan kadınlık ve erkeklik algısı kendisini aile içi roller bağlamında da belli etmekte, annelik ve babalık hususunda şekillendirici unsur olmaktadır. Annelik ve babalık her ne kadar bireysellik barındırsa da toplumsal algıdan etkilenmektedir. Bu çalışmada annenin çocuk üzerindeki tesirinden ziyade baba figürü üzerinde durulmuş ve mesnevilerde bu figür incelenmek istenmiştir.

Baba kavramı, Türkçe Sözlükte “çocuğu olan erkek, peder” (TDK Türkçe Sözlük: 219) manasına gelirken diğer kaynaklarda “önder, şeyh” (Devellioğlu,2010: 69) şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Aile içindeki otoriteyi temsil eden baba, çocuğun gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Toplumsal olarak babanın koruma ve öğretme rollerinin yanında, babanın rol model olma rolü de vardır. Yani bir bakıma baba oğlunu erkeklerin dünyasına hazırlamaktadır. Türk kültüründe önemli bir konuma sahip olan baba figürü, Türk destanlarında dikkat çekmektedir. Destanlarda baba, ataerkil toplum yapısının bir yansıması olarak koruyucu ve otoriteyi temsil eden bir konumdadır. Mesnevilerle benzer bir yapıya sahip olan destanlarda baba figürü, sıkıntıya düşen ailesinin derdine derman arayan kişi durumunda karşımıza çıkmaktadır ki bu durumun sebebi yine toplumun babaya yüklediği misyondur (Şahin, 2012: 126).

Babanın aile içinde çocuğa karşı sorumluluğu sadece korumak ve kollamak değildir, baba aynı zamanda oğlun/kızın eğitilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Çocuğun eğitiminden sonra oğlunu baş göz etmek de babaya düşen görevler

arasındadır. Bu hususun öneminin kaynağı toplum içerisinde soyun devam etmesi ve kültürün gelecek nesillere aktarılmasıdır. Ayrıca toplumun ve kültürün devamlılığında ziyade baba adını yürütmek gibi bireysel çıkarlarını da gütmektedir. En nihayetinde baba bir sanatkâr gibi eserini ilmek ilmek işler ve onunla birlikte kendi adını da yaşatır. Yani sözün özü bir gün baba ölümle buluştuğunda bedeni dünyayı terk ederken adı baki kalır. Öznel bir yaklaşımla, çocuğunu güzel ahlaklı ve eğitilmiş yetiştiren bir baba, ölümsüzlüğü bulmuş demektir.

Ferzendsüz âdemî telefdür / Bâkî eden âdemi halefdür (Doğan, 2000: 110, byt. 488)

Ayrıca tüm bunların dışında babanın çocuk üzerinde tesirli olduğu bir husus daha vardır. Bireyde cinsel kimliğin oluşumu oldukça erken bir dönemde başlar. Zeki Bayraktar'a göre çocuğun cinsel kimliğinin oluşmasında babanın rolü oldukça önem teşkil etmektedir. Erkek çocuğun babayı taklit etme eğilimi vardır. Bu eğilim sonucunda erkek çocuğun zihninde babanın davranış ve tutumları neticesinde bir erkeklik algısı oluşmaktadır. Cinsel kimliğin oluşmasında babanın yeri kız çocuklarında da önemli bir husustur. Kız çocuğu, hayatında karşı cinsle ilk defa babası aracılığıyla tanışmaktadır. Karşı cins ile kuracağı iletişimin temellerini bu sayede atmaktadır (Bayraktar, 2020, 60. Aktaran: Balin, 2021: 74).

Psikanalizde de baba, çocuk için hem gerekli hem de aşılması gereken bir engel olarak kabul edilmektedir, bunun bir sonucu olarak babanın çocuk üzerinde kurduğu otorite sonucunda çocuğun babaya itaat ettiği görülmektedir (Demir, 2022).

Üzerinde durulan tüm bu hususlar edebiyatta da tesirli olmuş, klasik edebiyat içinde var olan aşk mesnevilerinde baba figürü önemli bir konumda yer tutmuştur. Şairler eserlerini oluştururken toplumun bu gibi kurumlarından beslenmişlerdir. Bu çalışmada Fuzulî'nin Leylâ ve Mecnun'u, Ahmed Rıdvân'ın Hüsrev ü Şirin'i, Manisalı Câmî'î'nin Muhabbet-nâme'si, Çâkerî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı ve Hoca Mes'ûd'un Süheyl ü Nevbahâr'ı gibi aşk mesnevilerinde karşımıza çıkan baba figürü üzerinde durulmuş, bu figür incelenmeye çalışılmıştır.

KLASİK DÖNEM AŞK MESNEVİLERİNDE BABA

Aşk mesnevilerinde "baba", kadın ya da erkek kahramanların babalarıdır. Kız ya da erkek evlatları üzerinden gerçekleşen anlatı serüveninde kahramanlar için yol gösterici, varlık sebebi ya da kahraman için en büyük engel misyonları ile yer almaktadır. Bu aşk hikayelerinde adı ve sanı ile bir ülkeden söz edilmediği durumlarda bile kahramanların babalarının bir hükümdar gibi algılandığı görülür. Bu durum anlatılardaki baba misyonunu bir devletli erkin eşlik ettiğini göstermektedir.

Kendilerine has hikâyeleri olan bu kahramanların serüvenlerinde onlara destek çıkan ve hikâyenin gidişatında önemli rol oynayan babalar, kimi zaman nasihat veren, kimi zaman evladının derdine derman arayan, evladına samimi ve derin duygular besleyen, ondan ayrıldığında ıstırap ve kahır içinde kıvranan, evladını koruyan ve kollayan kişiler olarak dikkat çekmektedir. Çalışmanın başında baba ile ilgili bahsi geçen toplumsal durumların mesnevilerde karşımıza çıkan kahramanların babaları üzerinde de konu edildiği görülmektedir.

Evladı Olmayan Baba

Aşk mesnevilerinde genel olarak hikâye başlangıcında “Bir padişah vardı...” şeklinde bir giriş yapıldığı gözlemlenmiş, bu girişte padişahın üstün yeteneklerinden, güzel ahlakından, adaletli oluşundan vs. gibi özelliklerinden ve evlat sahibi olamayışından bahsedilmiştir. Mesnevilerde başkahramanların babalarının başta evlat sahibi olamayışı dikkat çekmiş ve bu konu üzerine yapılan çalışmalarda evlatsızlık bir motif olarak incelenmiştir. Bahsi geçen mesnevilerde de aynı evlatsızlık motifi ile başlandığı gözlemlenmiştir.

Erkek evlat edinmiş olmanın iktidara ve soya yönelik toplumsal yaptırımı ve toplumsal cinsiyet algısının da bir sonucu olarak babanın kahramanın yolculuğunu başlatan kadim bir misyonundan söz edilebilir. Hükümdar, baba olabilmek ve çocukların evliliği ile nüfuzunu sürdürebilmek için evlat istenci ile dertlenmektedir.

Fuzûlî'nin, bahsi geçen tasvirleri Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde kaleme aldığı görülmektedir. Mecnun'un babası, halefi olmayan bir Arap reisidir:

Kim hayl-i Arabda bir cevân-merd / Cem'iyet-i izz ü câh ile ferd

Müstecmi'-i cümle-i fezâil / Bulmuşdı riyâset-i kabâil

(Doğan, 2000: 110, byt. 477,478)

Ger kılsa anı telef havâdis / Yoh bir halefi ki ola vâris

(Doğan, 2000: 110, byt. 487)

Yine aynı şekilde başlayan hikâyeye sahip diğer mesnevi ise Hoca Mes'ûd'un Süheyl ü Nevbahar mesnevisidir. Bahtı açık ve akli başında olan, adaleti ile güçlü bir devlet adamı olarak nitelendirilen ve pek çok sultanı da hükmü altında tutabilen bir kişiliğe sahip olan Süheyl'in babasının bu kadar zenginlik ve saygınlığına rağmen erkek çocuk hasreti çektiği görülmektedir:

Yemen'de ulu pâdişâh var imiş / Ki 'akl ile devlet aña yâr imiş

Niçe pâdişâh kim kamu taş u tağ / Anuñ 'adlıyla idi şâr u bâg (Ciğa, 2013: 42, byt. 379,380)

İki yüz karavaş artuğdı / Ki her biri başına bir tuğdı

Bu kamusıla oglanı yogıdı / Anuñ gussası fikri key çoğıdı

(Ciğa, 2013: 42, byt. 388, 389)

Bu iki mesnevide dikkat çeken unsur ise iki mesnevide de bu girişin erkek kahramanlar için yazılmış olmasıdır. Bu mesneviler ile ortak bir yaklaşımda bulunan Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şirin mesnevisinde yerine geçecek bir erkek evlat yoksunluğu çeken bir babadan bahsetmiştir:

Bu resme şâhidi bî-misl ü mânend / Velî olmuşıdi muhtâc-ı ferzend

Egerçi mâl u iklîmi çoğıdı / Yerine bir halef oğlı yogıdı

(Tavukçu, 2000: 234,235, byt. 254,255)

Bahsi geçen mesnevilerde dikkat çeken unsurlar söz konusu olduğunda tasvirleri yapılan hükümdarların benzer ifadeler ile anlatılıyor oluşudur. Bu ifade benzerliklerinin sebebi toplumun kişiye yönelik dayattığı toplumsal normlardır. Bir

kişinin toplumsal cinsiyetinden yola çıkarak kim olması veya olmaması gerektiğini içeren *buyurgan* ve *yasaklayıcı* ögeler ile karşılaşmaktadır. Bu ögeler, toplumsal cinsiyet yapısının desteklenmesi ve devam ettirilmesi gibi işlevlere sahiptir. Bu ögeler, toplumda ideal erkeklik algısının oluşmasında rol oynamaktadır. Erkekleri kariyer odaklı, lider vasıflı, öfkeli, bağımsız, çalışkan, yeterli ve rekabetçi olarak tanımlanmaktadır (Sakallı ve Türkoğlu, 2019: 54).

Bu mesnevilerden farklı olarak Manisalı Cami'î, Vamık u Azra mesnevisinde hem Vamık'ın hem de Azra'nın babaları için bu tarz bir giriş kaleme almıştır. Diğer mesnevilerde aleni olarak erkek evlat kaygısı güdülürken Vamık u Azra'da cinsiyet belirtmeksizin evlatsızlıktan yakınılmaktadır.

Vamık'ın babası:

Ser-efrâz-ı selatin adı Taymûs / Müeddeb ehl-i neng ü ehl-i nâmûs
Ferîd-i 'asr-ıdı ol devr içinde / Cülûs itdi serîr-i taht-ı Çîn'de

(Harmancı, 2003: 286, byt. 557,558)

Bu deñlü tûl-ı 'ömr içinde her giz / getürmemişdi dünyâyâ ogul kız

(Harmancı, 2003: 286, byt. 561)

Azra'nın babası:

Meger kim ol zamânda Gazni'ye şâh / Bir ulu şâh-ıdı adı Melik Şâh
Emîr-i taht u sâhib-efser-idi / Selâtîn arasında server-idi
Kamu hasletde mevzun-ıdı vezni / Anuñ 'ahdinde ma'mûr-ıdı Gazni
Murâdın cümle virmişdi hudâvend / Velîkin virmemişdi duht u ferzend

(Harmancı, 2003: 315, byt. 902-905)

Görüldüğü üzere şair, mesnevisinin belirli bölümlerinde işlediği çocuksuzluk motifinin önemini cinsiyet ayrımı gözetmeksizin nazmetmiştir. Fakat Azra'nın babasının işlendiği bölümde şair alenen bir ayrım yapmadığını belli eden ifadeler kullansa da beyitte geçen "dür" terimi ile Azra'nın babasının kız çocuğu olacağını hissettirmektedir. Şairin buradaki amacı "dür" kelimesinin dişiliği temsil etme özelliği ile okuyucuya ipucu vermektir.

Irag olmaz-ıdı tîri hedefden / Velîkin dürri togmazdı sadefden (Harmancı, 2003: 315, byt. 907)

Evlat Sahibi Olmanın Önemi

Evladı olmayan baba motifi, Klasik şiir geleneği içinde var olan mesnevilerin neredeyse hepsinde kullanılan bir motiftir. Bu motifin bu kadar önemsenmesinin ve yaygın olarak kullanılıyor oluşunun birçok nedeni bulunmakta, bu sebepler mesneviler içerisinde okura sunulmaktadır. Ailenin en temel işlevlerinden birisi şüphesi çocuk sahibi olup neslin ve toplumun devamlılığını sağlamaktır. İnsanın doğal arzularını doğum ile ölüm arasına sıkıştırmak mümkün değildir. Babanın ölümden sonrası için de birtakım arzuları vardır ki bunlar neslin devamı, ailesini güvenilir bir varise -oğluna- miras bırakma ve adını yaşatma gibi hususlardan oluşmaktadır.

Soyun Devamlılığına Yönelik Kaygı

Neslin devamlılığının korunması, evin refahını ve düzenini devam ettirilebilmesi için bir ihtiyaç niteliğinde olan erkek evlat, hem sıradan ailelerde hem de veraset sistemi ile yüzyıllar boyu varlığını sürdüren hükümdar ailelerinde büyük önem kazanmıştır. Bu yüzden erkek evlatların eğitimi de büyük bir özen isteyen bir durum haline gelmiştir. Fuzulî kaleme aldığı Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde babanın soyunun devamı için kaygılandığına, iyi ahlaklı bir çocuğun ebeveynin kaderinde etkili olduğuna dikkat çekmiştir:

Nesl ile olur bekâ-yı insân / Nazm-ı beşer ü nizâm-ı devrân

Cân cevherine bedeldür evlâd / Evlâd koyan koyar hemîn âd

Hoş ol ki halefden ola hoş-dil / Dünyâda bir oğlu ola kâbil

(Doğan, 2000: 112, byt. 489-491)

Fuzulî, mesnevisinin bu bölümünde bir evladın iyi huylu veya kötü ahlaklı olması halinde aileye ne denli tesiri olacağına değinmiştir. Bunun nedeni Türklerin veyahut diğer medeniyetlerin kültürlerinde bu durumun son derece önemseniyor olmasıdır. Zira Türk kültürüne ait eski metinlere bakıldığında erkek/kız evladın ahlakının iyi olması kadar kötü olmasının da aileye tesirinin olacağı, hatta kötü huylu evladın toplumu bile parçalayabileceği düşüncesi ile karşılaşılmaktadır. Bu yüzden ki eski metinlerde babanın kötü ahlaklı çocuğu olmasındansa hiç olmaması dilendiği görülmektedir (Koca ve Uğurlu, 2010: 3) İyi huylu evlat övünç kaynağı olurken, kötü huylu evlat her daim utanç kaynağı olarak anılmıştır. Fuzulî'nin buradaki asıl amacı ebeveynlerin görevlerinin ve evladı ahlaklı yetiştirmenin önemini vurgulamaktır:

Ah er ola bir sefîh ü ser-keş / Etoârı kerîh ü hulki nâ-hoş

Teşnî' ohuna olup nişâne / Bîzâr ola andan ata ane

(Doğan, 2000: 112, byt. 493, 494)

Ad Bırakma Arzusu

Baba, evlat sahibi olmak arzusunda iken neslin devamı vs. gibi toplumun bekasına yönelik önemli hususların dışında kendi şahsi çıkarlarının bir neticesi olan ad yaşatma kaygısı da taşır. Baba, toplumun baskıları ile duyguları arasında büyütüp erginleştirdiği çocuğunun, bir şairin imzasını taşıyan şiir misali, baba öldükten sonra da babasının ismiyle anılmasını arzu eder.

Hüsrev ü Şirin mesnevisinde ise babanın özellikle erkek çocuğunun olmasını istemesinin nedeni isminin yaşamasıdır. Özellikle erkek çocuk beklentisi erkeğin neslinin yine erkekten yürüyecek düşüncesi olmasıdır:

Garaz budur oguldan nîk merde / Kim ismi atanuñ olmaya mürde

Kala zinde anuñla ata adı / Oguldan atanuñ budur murâdi

(Tavukçu, 2000: 235, byt. 261,262)

İktidarın Devamlılığına Yönelik Kaygı

Yüzyıllar boyunca birlikte belirli kaideler içinde yaşanan insanlar toplumu ve kültürü oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu toplum belirli kaidelere uygun ve bir hükümdarın himayesi altında devamlılığını sürdürmüştür. İnsanların haklarını muhafaza etmek ve düzeni sağlamak için toplumun başına gelecek bir devlet adamı olması önem arz etmektedir. Aksi takdirde toplumda var olan kişilerin şahsi hakları zarara uğrayacak, nizam sağlanamayacak ve insanlık adına büyük problemler zuhur edecektir. Çocuksuzluk motifini önemli kılan bir diğer hususun tahtın ve devletin bekasına yönelik kaygı olmasının nedeni buradan kaynaklanmaktadır.

Saltanat sisteminin bir neticesi olarak tahtın tek varisinin öz evlat olarak görülmüş, bunun dışında kalan tüm bireyler “düşman” olarak nitelenmiştir. Bu noktada Vamık u Azra ve Süheyl ü Nevbahar mesnevileri ortak terimler barındırmaktadır. Vamık’ın babası Taymûs Şâh, düşmanın eline taht ve tac geçmesin kaygısı ile erkek evlat isteğinde bulunmuştur:

*Didi elden alıncak milki Allah / Düşer düşmenlere bu taht u dergâh
Dirîgâ gelmedi benden bir oğlan / Ola tahtumda benden soñra sultân
Ki düşmen tahtına düşmeye tahtum / ‘Adûlar almaya soñumda rahtum*

(Harmancı, 2003: 286, byt. 565-567)

Aynı ifadeleri Hoca Mes’ud Süheyl ü Nevbahar mesnevisinde kullanmıştır. Fakat şair mesnevisinde önemli bir ayrıntıya dikkat çekmiştir. Erkek evlat dışındakiler “düşman” olarak görüldüğü için tahtın evlada geçmesi bir atalar geleneği olarak görülmüştür. Süheyl’in babasının kaygısı ise dedelerinden kalan emanet tahtın oğlu olmadığı için tehlikeye girmesidir:

*Dirîgâ bu taht u bu mâl u bu genc / Ki dirdi dedelerümüz yidi renc
Çü ben gidiserem kime kalısar / Oğul olmasa düşmenüm alısar*

(Ciğa, 2013: 43, byt. 393, 394)

Babanın tahtının ve adının baki kalması eski Türklerde de önem arz eden bir husus olarak belirtilmiş, Kutadgu Bilig’de bu durumun önemi “İdi kέçki söz ol meselde kelir / Ata ornı atı oğulka kalır (Eski bir söz var meselden gelir / Atanın yeri, adı oğluna kalır.)” (Kutadgu Bilig, 110. Byt, sf.16) beyti ile belirtilmiştir.

Toplumsal Baskılar

Mesnevilerde çocuksuzluk kavramının bu denli önemsenmesinin bir diğer nedeni ise toplumsal baskılar ve kişinin toplumda yer edinme çabasıdır. Toplumsal algıda ailenin işlevleri arasında var olan evlat sahibi olma ve nesli devam ettirme düşüncesi ile çocuğu olmayan ailelerin toplumda dışlandığı görülmektedir. Türk toplumunun içinde önem taşıyan ağaç kültü, ailelerin çocuksuzluk durumu üzerinde de etkili olmuş, evladı olmayan anne veya baba meyvesiz ağaç olarak tanımlanmıştır. Meyve veren ağaç doğurganlık, cinsellik, bereket ve canlılığı temsil ederken, meyvesiz ağaç bunların tam tersi yönünde tanımlanmıştır. Anadolu’da çocuksuz kadınlar, meyvesiz ağaçlara benzetilerek aşağılanmıştır (Demir, 2021: 86). Bu durum Hüsrev ü Şirin mesnevisinde de vurgulanmış ve evladı olmayan bir baba için “meyvesiz ağaç”

ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca bu padişahın toplum içinde yeri olmadığı da vurgulanmıştır:

Dırehtî kim anuñ olmaya bârı / Bu halk içinde olmaz i'tibârı

Kişi kim eyleye kalbin aña 'akd / Oğul mânendi olmaz hûc bir nakd

(Tavukçu, 2000: 235, byt. 259,260)

Baba olamayan erkek destanlarda da konu edilmektedir. Çocuksuz olan kişi bey veya han olsa dahi toplumda ona karşı bir ihtimam gösterilmemiştir. Toplumun en üstünü temsil eden Bayındır Han, çocuksuzluğu bir lanet olarak değerlendirmiş ve toyda beyleri sahip oldukları çocuk sırasına göre oturtmuştur. Bayındır Han, oğlu olanları ak otağa, kızı olanları kızıl otağa ve hiç çocuğu olmayanları kara otağa oturtmuştur. Türkmen destanlarında da çocuksuzluğun önemi vurgulanmıştır, bu motifin işlendiği metinlerin başında Tulum hoca destanı gelmektedir. Tulum Hoca dönemin veziridir, fakat çocuğu olmamıştır. Bu sebeple hükümdar onu uğursuz ve bereketsiz olduğu gerekçesiyle yurttan kovmuştur (Şahin, 2012: 120).

Evlatsızlığına Çare Arayan Baba

Dikkat çeken bir diğer husus ise çocuksuzluk ile dertlenen kişinin anne değil de baba oluşudur. Aşk mesnevilerinde baba, yukarıda belirtilen hususların bir neticesi olarak bu durumuna çare bulmak için çeşitli yollara başvurmuştur. Neslin devamını doğurganlık özelliği ile kadınlar sağlıyor olsa da erkekler, soylarını yine bir erkeğin devam ettireceği düşüncesi ile kendilerini bu devamlılık konusunda yetkili hissetmişlerdir (Korkmaz ve Başer, 2019: 72). Baba, kendini ne kadar yetkili hissetse de dünyaya çocuk getirmek işi toplum içinde doğurganlığı ile var olan anneye yüklemiş, aksi bir durum ile karşılaşıldığında sorun kadının üstüne yıkılmıştır. Bu durum toplumsal cinsiyet kaidelerinin keskin sınırlar içerisinde kalması, herhangi bir tavizin verilmemesi ve rollerin bu kaideler içinde yaşanabiliyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Yani doğurmak kadının işidir algısı değişmemekte, sorun kadında aranmakta ve erkekte kusur aranmamaktadır.

Osmanlı toplumunda da bu algıdan kaynaklı çok eşlilikler görülmüştür. Evlilikte kadının çocuğu olmadığı düşüncesi hâkim olmuştur. Bu durumda ilk evlilikten çocuğu olmayan erkeklerin, ikinci ve üçüncü evlilikleri yaptıkları görülmüştür (Düzbakar, 2008).

Vamık u Azra'da Vamık'ın babasının çocuğu olmadığına bakirelerle ilişkiye girmesi bu duruma bir örnek niteliği taşımaktadır:

Bu hasretde iderdi niçe fikri / Kucardı her gice bir tâze bikri

(Harmancı, 2003: 286, byt. 562)

Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde de aynı yaklaşım görülmektedir. Mecnun'un babası çocuk sahibi olabilmek için çareyi farklı kadınlarla birlikte olmaktan aramıştır:

El kissa ol efdal-i kabâil / Ol pîr-i hamîdetü'l-hasâil

Ferzende olup hemîşe tâlib / Tahsîl-i bekâ-yı nesle râgıb

Çoh mâh-likâ sanemler aldı / Çoh turfe zemîne tohm saldı

(Doğan, 2000: 112, byt. 495-497)

Evlatsızlığından dolayı büyük bir ıstırap ve keder içinde kıvranan “baba”, - başka kadınlarla birlikte olmak dışında- bu duruma çare aramak için Allah’a dualar etmiştir. Özellikle İslâmiyet’in kabulünden sonraki eserlerde bir dert ile karşılaşan kahramanın o derde çare olarak dua etmesi dikkat çeken hususlardandır. Vamık u Azra’da da çocuğu olmayan padişahın derdine bu şekilde derman aradığı görülmektedir. Şâh, evlat hasretiyle öyle yanmaktadır ki gece gündüz ettiği dualarla adeta bu işi bir ibadet haline getirmiş, nihayetinde tüm bu çabasının karşılığını Allah’ın ona evlat bahşetmesiyle almıştır:

Gönülden çok niyâzı bî-niyâza / İderdi gice gündüz tâze tâze

(Harmancı, 2003: 315, byt. 908)

’Înâyet bâbın açdı feyz-i Vehhâb / Bağışladı aña bir dürr-i nâ-yâb

(Harmancı, 2003: 346, byt. 909)

Yine benzer bir yaklaşım barındıran Süheyl ü Nevbahar mesnevisinde de çare olarak dua edilmiş, bu kez erkeğin bu derdinden ötürü bütün yaratılmışların da onun için dua ettiği ve bu dualar neticesinde isteğin yerine geldiği mübalağalı bir söylem ile nazmedilmiştir:

Bunı fikr idüp dâyimâ ağladı / Ümizini bir Tangrı’ya bağladı

(Ciğa, 2013: 43, byt. 395)

Çü kamu halâyık du’â eyledi / Anuñ hâcetin Hak revâ eyledi

(Ciğa, 2013: 44, byt. 399)

Müşfik Baba

Babanın Evlat Sevgisi

Mesnevilerde babaların –özellikle erkek- çocukları yakın ilişkileri olduğu görülmektedir. Bu durum, her durumda çocuğunun arkasında durup ona destek çıkan ve sevgisini samimiyetle dile getiren kişi olmasıyla ideal baba tipini karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca babanın evladına hitap şekli onların kişilik gelişimleri ve özgüvenleri üzerinde oldukça etkilidir. Hitabın samimi ve içten olması iletişimin sağlıklı bir şekilde devam etmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bu yüzdendir ki mesnevilerde babaların evlatlarına ılımlı, içten ve onların gönüllerini hoş tutacak hitaplarda buldukları görülmektedir (Çakın, 2023: 84). Vamık’ın babasının oğluna “habibim” şeklindeki hitabı duruma örnek niteliğindedir:

Ki sensin cânumuñ içinde cânım / Habibim dilsitânım gülsitanım (Harmancı, 2003: 379, byt. 1649)

Süheyl ü Nevbahar’da da benzer üslup görülmektedir. Baba, hem bireysel çıkarlar hem de devletin bekası kaygısı ile ümit bağladığı evladına, saadetin yegâne sebebi olma vasfını yüklemiştir:

Ümizüm çü ‘âlemde sensin benüm / yüzüñi göricek sevinür canım (Ciğa, 2013: 68, byt. 741)

Aynı zamanda Süheyl'in babası için "istese babam bana taht ne ki, canını verirdi" ifadeleri de babanın oğluna bağlılığını kanıtlar niteliktedir:

Didi ger dilermisse atam beni / nedür taht vireyidi baña canı

(Ciğa, 2013: 52, byt.512)

Babanın Ayrılık Korkusu

Babanın evlatla arasındaki ilişkinin boyutu ile ilgili ipucu veren bir diğer husus da babanın evlattan ayrı kalma kaygısıdır. Mesnevinin konusu ve kahramanın yolculuğu bağlamında gelişen hikâye dolayısıyla bir yolculuğa çıkmak ve sevgiliyi aramak isteyen evlada babanın tepkisi negatif yönde olmuş, babalar evlatlarından ayrılmak istememişlerdir.

Ayrıca babaların bu yaklaşımı Campbell'in, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı çalışması bağlamında incelendiğinde baba, "eşik muhafızı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın yolunda ona mani olan kişiler karşımıza "eşik muhafızı" olarak çıkmaktadır. Mesnevilerde de babaların çeşitli kaygıları neticesinde evlatlarının önünde engel oldukları görülmektedir. Bu durum babaları kahramanın geçmesi ilk engel olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Oğlunun yanından ayrıldığını duyan Şâh Taymûs'un -Vamık'ın babası- ayrılık korkusu ile evladına yalvardığı görülmektedir:

Beni sâyeñden itme bir nazar dûr / Koma hasret ilinde zâr u mehcûr

(Harmancı, 2003: 379, byt. 1648)

Gözüm nûrı gözümünden taşra çıkma / Bu cânım nâr-ı hicrân-ile yakma

(Harmancı, 2003: 379, byt. 1651)

Babaların, evlatlarını onların yaşamlarının devamı olarak görmek istedikleri bu sebeple evlatlarını belirli kalıpların içine sokarak yaşamlarına müdahale ettikleri görülmektedir. Bu durumla karşılaşan evladın ise babanın otoritesine karşı protesto oluşturduğu görülmektedir (Yüce, 2018, 1268). Mesnevilerde de babaların çeşitli kaygıları neticesinde evlatlarının önünde engel oldukları görülmektedir. Çin'e gitmek isteyen Süheyl'in babası ise oğlundan ayrılık söz konusu olduğunda bu ayrılığa ilişkin kararlı ve tutarlı bir direnç göstermiştir. Baba, hem atalık hem de devlet adamlığı yetkisi ile gücünü kullanarak oğlunun bilinmez uzaklığa gitmesine izin vermemiştir. Bu eylem dolayısıyla baba, bazen de engel olabilen, ön alabilen bir misyonu icra etmiştir:

Atası didi bu sözi söyleme / Hiç olmayası ârzûyı eyleme

Şu gün olması ki seni görmeyem / Ölüben yüzüm yüzüne sürmeyem

Garîblığa yiltinmegil zînhâr / Dimezven ki sen gel irak ile

Garîblığıla kana döner bağır / Meseldür taş olur yerinde ağır

(Ciğa, 2013: 65, byt. 696-699)

Bu iki mesnevide başkahramanlarının babalarının ortak özelliği bu ayrılığı ölümle eş tutmalarıdır. Vamık'ın babası oğlu olmadığında kendini cansız bir bedene benzetmiştir:

Gerekmez baña sensiz bu cihân / N'iderler cismi olmayınca cânı

(Harmancı, 2003: 379, byt. 1650)

Süheyl'in babası ise oğluna "neden benden ayrılmayı arzu ederek ölümümü istedin" şeklinde isyan ederken aynı kararlı tavrını devam ettirmiştir:

Atası didi ağlayu iy cânım / Niçün istediñ ölümümü benüm

Çü ben dirioen ayrılığ itmegil / Beni sen sine koyasın gitmegil

(Ciğa, 2013: 66, byt. 707, 708)

Mesnevilerde adı geçen babaların evlatlarından ayrılmak istememeleri, çocuksuzluk motifinin bu denli önemsenmesiyle kısmen aynı sebeptendir. Padişah olan babalar çocuklarına bir şey olması halinde tahtın geleceğinin tehlikeye gireceği kaygısını taşımışlardır. Bunun bir sonucu olarak tahtın sahipsiz kalmaması için çocuğun yaşamasın bir zorunluluk olarak görülmüştür.

Ger ol eyle olmaya ben öldüm uş / Dahı yohdur oğluñ kalur taht boş

(Ciğa, 2013: 251, byt. 3079)

Evladının Durdine Derman Arayan Baba

Mesnevilerde babanın bazı rollere büründüğü görülmektedir. Kahraman, serüveninde karşılaştığı sorunlar karşısında yalnız kalmaz. Baba, evladının karşılaştığı herhangi bir sorun karşısında ona yardım eden ve her daim destek olan bir konumdadır. Mesnevilerden alınan örneklerde olduğu gibi babanın çocuğunun derdi ile dertlenmesi ve o derde çare araması psikanalizde var olan bilge arketipini karşımıza çıkarmaktadır. Bu arketip, başka kılıklara bürünmüş olarak da görünmektedir, örneğin bir kahraman, doktor yahut kurtarıcı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kayaokay, 2014: 344). Süheyl ü Nevbahar mesnevisinde de baba, Süheyl'i muayene edercesine kontrol ederek onun aşk derdi ile ne duruma düştüğünü anlamaya çalışmıştır:

Ki oğlan hoş olmuş iken añsuzın / Girü sayru oldı açamaz gözün

Kaçan kim elüm gögsine ururam / Yavuz añlaram hâlini görürem

(Ciğa, 2013: 67, byt. 717, 718)

Baba yeri geldiği zaman tedavi tedbirleri de alabilen bir hekim, bir şifacıdır.

Buyurdi ki 'ûd u gül-âb u 'abîr / Kohuduñ görüñ ögi gele mi bir

(Ciğa, 2013: 251, byt. 3073)

Yaşlı bilge arketipi, kahraman ne zaman dara düşse onun karşısına çıkıp destek olan kişidir (Serrican, 2015: 1210). Bu arketip simgesel olarak toplumlara önderlik eden ve onlara doğru yolu gösteren kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk destanlarında Dede Korkut ve Hızır motifi yaşlı bilge arketipinin birer örneği niteliğindedir. Bu arketipin misyonu, yol göstericiliğidir (Karagözlü, 2012: 1410). Yusuf u Züleyha mesnevisinde Züleyha'nın babasının kızını aşk derdinden kurtarmak ve acılarına son vermek için çareler araması bu arketipe örnektir. Baba, kızının yaşadığı aşk acısı karşısında tevekkül halindedir. Ve bunu bir ilahi takdir olarak görür.

Baba aile içi roller bağlamında otoriteyi temsil etse de bazı durumlarda daha büyük bir otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Türk toplumunda tecrübeli, bilge ve sözü dinlenen kişilere danışma zor durumlarda hayata devam etmek açısından önem teşkil etmektedir (Özdemir, 2016: 229). Bu bağlamda mesnevilerde bu tiplerin gerektiğinde otorite sahibi olan hükümdarlara yardım ettiği görülmektedir. Örneğin, Yusuf u Züleyha mesnevisinde baba, Züleyha'nın içine düştüğü bu aşk hali için neler yapabileceğini ileri gelenlere sorar ve çareler arar:

Varup babasına tenhâ kılur âh / Ki kızıñ oldu 'âşık la'l-i dil hâh
İşitdüğünde ol şâh-ı cihân-gîr / Didi kim kâr-ı takdîre ne tedbîr

(Yıldız, 2017: 104, byt. 819, 820)

Peder oldu çü kız hâlinden âgâh / Nedür dermân didi ululara şâh
Ulular şöyle kıldı rây-ı tedbîr / Ki uralar nigâra bend ü zencîr

(Yıldız, 2017: 108, byt. 868, 869)

Baba, kızının Mısır azizine kapılarak perişan olduğunu anlayınca bu derdi kaynağından çözebilmek için azize elçi göndermek üzere karar verir. Böylece kızının iyileşmesi için gerekli olan karşı tedbirleri de hayata geçirmeye çalışan bir baba imajı sergiler. Yasaklamak ve cezalandırmak yerine çözüm üretmeye çalışan bir baba karşımıza çıkar.

Peder gördi kı Mısrûñ hastesidür / 'Azîz-i Mısrûñ ol âşüftesidür
Züleyhâya 'ilâc itmek için şâh / Diledi kim 'azîz kıla âgâh

Duru varmak gerekdür bir sühanver / Züleyhâyı kıla anuñla hem-ser

(Yıldız, 2017: 120, byt. 1010-1012)

Virür çok tuhfe ol ehl-i temîze / Ki var diye ol dahi 'Azîze

(Yıldız, 2017: 120, byt. 1014)

Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde ise bu durumun tam tersi ile karşılaşılmaktadır. Annesinin Leyla ile yaptığı bir konuşmada aşk derdi ile yanan Leyla'ya annesinin "babam duyarsa seni cezalandırır" ifadeleri Züleyha'nın babası ile çok farklı bir baba imajı karşımıza çıkarmaktadır:

N'eylersen eğer atan eşitse / Kahr ile sana siyâset etse

(Doğan, 2000: 140, byt. 669)

Konar-göçer toplumdan savaşçı ve güçlü bir kimlikle gelen Türkler, değişen çağa uyum sağlamış olsalar bile genlerinde o savaşçı tarafı saklamışlardır. Bu kimlik dolayısıyla otorite sahibi olan babadan çekinilmiş, onu kızdıracak hareketlerden kaçınılmıştır. Beyitlerde görüldüğü üzere, Türk aile yapısında evlatların, otorite sahibi olan babanın itibarını zedeleyecek yöndeki davranışları, babayı sinirlendirerek genlerindeki savaşçı kimliğinin etkisiyle evladı cezalandıracağını göstermektedir (Meşeli, 2021:101). Ayrıca annenin bu ikazı yaparken babanın cezalandırmasından bahsetmesi, kadının o dönemde evladı terbiye etmek bağlamında erkeğin otoritesine ihtiyaç duyduğu karşımıza çıkarmaktadır.

Leyla'nın babası kendince bir ahlak misyonu kaygısı ile kızının mantıklı ve meşhur bir evlilik yapması için kızını -Mecnun halk tarafından deli sayıldığı için- daha

yetkin ve sağlıklı bir adama, Mecnun'un babası ile evliliğe rıza gösterir. Bu ikircikli hali evlilik ile temize çıkarma kaygısı içerisinde:

Leylî'nün atası açdı başın / Doldurdu gözine kanlu yaşın

Acz ile dedi ki ey hudâvend / Şâhenşeh-i âdil ü hired-mend

(Doğan, 2000: 269, byt. 1576, 1577)

Leylî bu haşemde nâm-zeddür / Akd ile mukayyed-i ebeddür

Çün hükmün eder bu resmi pâ-mâl / Bârî anı gayre verme sen al

Gül bergümüzi hevâya verme / Nâmûsumuzı fenâya verme

(Doğan, 2000: 269, byt. 1580-1582)

Anlatı, bu noktada Leyla'nın babasının düştüğü durumu acziyet ve bayağılık olarak nitelendirir:

Dün Leylî atası ol siyeh-dil / Ol mün'im-i sifle pîr-i câhil

(Doğan, 2000: 372, byt. 2026)

Leyla'nın babasının bu namus vurgusunu kızı üzerinden yapması dikkat çekmektedir. Mesnevilerin genel yapısına bakıldığında aşk derdine düşen başkahraman erkeklerin toplum tarafından meczup, kadınların ise hafif kadın olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu hükmün sebebi ataerkil toplum yapısıdır. Ataerkil toplumlarda namus kavramı kadınlar üzerinden tanımlanmakta ve namuslu veya namussuz olmak kadına özgü bir durum olarak kabul edilmektedir. Oysaki namuslu veya namussuz olmak doğrudan cinsel çağrışımlardan bahsetmektedir. Namus kavramı bekâret kavramı da ilişkili olup, el değmemişliği, bozulmamışlığı çağrıştırır (Sarıtaş ve Aktay, 2020). Fakat toplumsal normlar bu bozulmamışlığı kadına ait bir durum olması gerektiği yönünde kodlar ve kadının korunması gerektiği emreder.

Baba Nasihati

Ataerkil toplumlarda, geleneklerin ve ahlaki değerlerin gelecek nesillere aktarılması bakımından önem teşkil eden nasihat, tarih boyunca peygamberler, yöneticiler ve ebeveynler için son derece önemli bir gelenek haline gelmiştir. Genellikle gerek liderden topluma, gerekse ebeveynlerden çocuğa edilen nasihat farklı kuşaklar arası diyalog söz konusudur. Bu durumda nasihat eden kişi, kendinden önceki kuşakta gördüklerini ve edindiği tecrübeleri bir sonraki kuşağa aktaran kişi konumundadır (Demir, 2022: 151,155). Klasik dönem eserleri içerisinde de nasihatın önemli bir yeri bulunmaktadır. Klasik şiir içerisinde var olan mesnevilerin neredeyse hepsinde nasihatlere rastlanmaktadır. Mesnevilerde nasihat eden kişi genellikle başkahramanların babaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesnevilerde karşımıza çıkan bu hükümdar babaların oğullarına ettiği nasihatın temelinde devlet adamlılığı sorumluluğu vardır.

Babanın veyahut ebeveynin çocuğa nasihat etmesinin temelinde çocuğun karşılaşacağı olası sorunları önlemek vardır. Fakat bu sebeplerin dışında başka sebepler de nasihatın önemini artmasına neden olmuştur. Babanın, evladın ahlaki durumuna dair kaygısı, ad bırakma, toplumsal kabuller ve devlet adamlığı sorumluluğu gibi hususlar bu nedenler arasındadır. Mecnun'un babasının ona ettiği

nasihat, babanın şerefini korumak, tahta sahip çıkmak ve babanın adını yaşatmak hususlarını barındırması dolayısıyla nasihat geleneğinin bir örneği niteliğindedir:

Derdüm olasen menüm penâhum /Fahrüm şerefüm ümîd-gâhum

Menden bu serîr olanda hâlî / Sen olasen ehl-i mülke vâlî

Halk ede seni görende yâdum / Bâkî seniün ile ola adum

(Doğan, 2000: 376, byt. 2058-2060)

Vamık'ın babasının ettiği nasihat evladın babasına karşı sorumlulukları ile ilgilidir. Baba öldükten sonra unutulmamayı dilemiş, ölümünden sonra oğlunun onun adını hayırla anmasını dilemiştir. Evladın kişilik özelliklerine yönelik öğütlerde bulunmuş, büyüğe küçüğe saygılı olmasını ve bilgi sahiplerine hürmet göstermesini nasihat etmiştir.

Ata cânı atañı eylegil yâd / ölüsem it revânım hayr-ıla şâd

(Harmancı, 2003: 381, byt. 1679)

Uluya kiçiye hoş ragbet eyle / Vazî'a vü şerîfe hürmet eyle

(Harmancı, 2003: 381, byt. 1681)

Her işde 'âmil ol 'ilm-ile zinhâr / Kemâl ehlini eyle özüñe yâr

(Harmancı, 2003: 382, byt. 1684)

Babadan oğula nasihatın bir diğer nedeni ise babanın oğluna karşı dini sorumluluklarıdır. Peygamberin "din nasihattir" sözü, dinde hayat tecrübesinin evlada aktarılmasının, ona doğru yolun gösterilmesine dair nasihatın önemini doğrular niteliktedir. Ebeveyn, çocuğun hayatının dünya ile ahirete bakan yönlerinden sorumludur (Öztürk, 2013: 4). Bu duruma örnek olarak Vamık'ın babası, oğluna dini inanışlara uygun yaşamasını ve dini hükümleri rehber edinmesine dair nasihatlerde de bulunmuştur:

Dilerseñ iki 'âlemde sa'âdet / Özüñe Allâh emrin eyle 'âdet

(Harmancı, 2003: 680, byt. 5154)

Mesnevilerde karşılaşılan önemli hususlardan biri de ata nasihatının öneminin vurgulanmasıdır. Süheyl ü Nevbahar mesnevisinde ata nasihatini yerine getirmek evlada başta zor gelse de sonrasında ona hayırlar getireceği, babanın sözünü dinleyen oğlun dertlere düşmeyeceği ve eğer evlat babanın sözünden çıkarsa kötü durumlara düşeceği ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir:

Ata öğüdi öñdin acı gelür / Anuñ tatlulığın soñ ucu bilür

(Ciğa, 2013: 245, byt. 3003)

Velî ata sözün işiden ogul / Yayınmaya yabâna nite kim gûl

Atanuñ sözün eslemek yig âhir / Ki ol maslahat anlar andan kahır

(Ciğa, 2013: 246, byt. 3009, 3010)

Ogul kim atanuñ sözünden çıka / Gire kanına kendüzinden çıka

(Ciğa, 2013: 412, byt. 5183)

Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde baba, Mecnûn'un düştüğü dermansız dert karşısında öyle dertlenir, öyle acılar çeker ki bir vasiyet kabilinden oğluna; bu aşktan vazgeçmesini ve gafletten kurtulmasını son sözleri olarak dile getirir fakat çocuğunu bu yoldan çeviremez. Bu ruh hali ile son nefesini verir:

Senden ne revâ bu mâcerâlar / Sermâye-i ayb olan sadâlar

Ger gâfil idün ol imdi âkil / Sahrâlara düşme gezme gâfil

(Doğan, 2000: 378, byt. 2066, 2067)

Çün kıldı vasiyyet ol perîşân /Döndi eve geldi zâr ü giryân

Derd ü elem etdi anı rencûr /Kalmadı hayâtı şem'ine nûr

Derdine bulunmaz oldu dermân / Mecnûn dedi verdi âkıbet cân

(Doğan, 2000: 392, byt. 2154-2156)

Mesnevilerde karşılan nasihat içerikli beyitlerin tümüne tek bir bakış açısıyla bakıldığında üslupların ortak noktaları görülmektedir. Nasihat geleneğinin de bir özelliği olan nahif üslup mesnevilerde de dikkat çekmektedir. Gerek odağı kuvvetlendirmek, gerekse hitabı daha etkili hale getirmek için babalar, cümlelerinden emir, istek ve uyarı bildiren ifadeler kullanmışlardır.

SONUÇ

Sanat doğası gereği hiçbir dönemde toplumla bağlarını tamamıyla koparamamıştır. Ana kaynağı insan olan sanat eseri daima insana bağlı kalmış, yapısı gereği duygusal olan insan da duygularını ifade etme aracı olan sanattan ayrı kalamamıştır. Bu yüzdendir ki sanat ederlerinin büyük bir bölümünde sosyal hayattan izler bulmak mümkündür. Sosyal hayat içinde var olan toplumsal cinsiyet algısı da bir türlü insanlığın yakasını bırakmamış ve dolayısıyla bu algı edebi eserlere de yansımıştır. Edebi eserlerin kurgusunda ve olay akışında büyük etkiye sahip olan ve hikâyeyi şekillendiren kahramanlar da tabiatıyla bu algıdan etkilenmişlerdir. Şair, olayları ve kahramanları toplumsal olayların gölgesinde kaleme almıştır. Bu çalışmada, bu kahramanlardan biri olan ve hikâyedeki yeri yadsınamayacak derecede önem arz eden başkahramanların babaları konu edilmiştir. Babalar, gerek ayrılan yönleri ve gerekse benzerlik göstermeleri neticesinde konu edilen çalışmalarda bir motif olarak incelenmiştir. Hikâyenin henüz başında karşımıza çıkan bu kahramanlar, hikâye devamında da etkin rol almışlardır. Onlar evlat sahibi olmak için büyük çaba sarf eden, tanrının bahşetmesi üzerine evlat sahibi olmalarıyla birlikte bu evlatlar için kimi zaman yol gösterici kahramanlar, kimi zaman ise ön alabilen ve aynı zamanda engel olabilen şahıslar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada da değinildiği üzere babalar, ataerkil bir toplum düzeninde otoriteyi temsil eden, gerektiğinde katı eylemlerde bulunabilen fakat gerektiğinde ise evladı karşısında acziyet barınan kişilerdir. Yapılan çalışma sonucunda mesneviyi yazan şairin hem kendi algısı doğrultusunda kafasında çizdiği baba profilinin nasıl olması gerektiği hem de toplumun dayattığı baba algısı tespit edilmiştir. Ayrıca Campbell'in savunduğu, insanların hayatlarının benzer bir çerçeve etrafında şekillendiği düşüncesi de karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Balin, Hatice (2021). Aile İçi Rollerde Babalığın Önemi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 6, S. 11, s. 55-81.
- Ciğa, Özkan (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Çakın, Mehmet Burak (2023). Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Baba Rolü. *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 63-92.
- Demir, Rabia (2022). Baba-Çocuk İlişkisi Bağlamında Sanatta Nasihat. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 151-161.
- Demir, Turan (2021). Ağaç Kültü Bağlamında Kadının Armut Ağacı ile Sembolize Edilmesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 78-89.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, Muhammet Nur (2000). *Fuzulî Leylâ ve Mecnun*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Düzbakar, Ömer (2008). Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 23 s. 85-100.
- Harmancı, M. Esat (2003). *Manisalı Cami'i Muhabbet-Name (Vanuk u 'Azra) inceleme-metin-nesre çeviri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaçalin, Mustafa Sinan. *Kutadgu Bilig*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0>
- Karagözlü, Volkan (2012). Arketipsel Sembolizm Bağlamında Mihr ü Vefâ Mesnevisinin İncelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, C. 7, S. 1, s. 1405-1421.
- Kayaokay, İlyas (2014). Fuzulî'nin Leyla ile Mecnûn Mesnevisinin Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 7, s. 337-351.
- Koca, Kürşad ve Uğurlu, Serdar (2010). Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı. *Akademik Bakış Dergisi*, S.22, s.1-10.
- Korkmaz, Ayla ve Başer, Mürüvet (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, C. 28, S. 1, s. 71-76.
- Meşeli, Esra (2021). Yeşilçam Sinemasındaki Baba Tipinin Atalar Kültü Bağlamında İncelenmesi. *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, C. 18, S. 76, s. 90-109.
- Özdemir, Caner (2016). Değerlerin Aktarımı Bağlamında Âşık Edebiyatı ve Gençlik. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 32, s. 223-237.
- Öztürk, Murat (2013). Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveyninden Çocuğa-Nasihat Geleneği. *Akademik Bakış Dergisi*, S. 39, s. 1-22.
- Sakallı, Nuray ve Türkoğlu, Beril (2019). "Erkek" Olmak ya da Olmamak: Sosyal Psikolojik Açından Erkesilik/Erkeklik Çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 22, S.44, s. 52-76.
- Sarıtaş, Süheyla ve Aktay, Ebru (2020). Ayfer Tunç Romanlarında Toplumsal Cinsiyet. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 3, s. 751-769.
- Serrican, Ece (2015). Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Kuramındaki Arketip Kavramının Edebiyata Yansımaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, C. 1, S. 4, s. 1205-1215.
- Şahin, Halil İbrahim (2012). Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 33, S. 33, s. 117-138.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2000). *Ahmed Rıdvan Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Türk Dil Kurumu (2019). *TDK Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, Ayşe (2017). *Çâkerî- Yûsuf u Züleyhâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56158,cakeri-yusuf-u-zuleyhah.pdf?0>
- Yüce, Neşe Munise (2018). Baba-Oğul-Otorite Üçgeninde "Kırmızı Saçlı Kadın" ve "Trans-Atlantik". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2, s. 1267-1277.